

Gümüşlük Akademisi Bahçeyazı Okuma Grubu
Serbest Okuma Buluşmaları - 16
Monika Maron “Uçucu Kül” Toplu Değerlendirmesi
11 Ocak 2025 Cumartesi / Yeldeğirmeni Kitabevi

F.Cihan Gökten
(Sunum)

UÇUCU KÜL ROMANI ÜZERİNE

Monika Maron (3 Haziran 1941, Berlin. 1951'den 1988'e kadar Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşamış olan Alman yazar ve gazeteci. Monika Maron, Alman Edebiyatı'nın hayattayken klasikleşmiş yazarlarıdır. Batı Almanya'ya geldiğinde elli yaşına yakındı. Burada da gazetecilik yapıyor ayrıca tiyatro eğitimi var.

Yazdığı ilk roman Uçucu Kül, yaşadığı yerde yayınlanamadığı için 1981 yılında Batı Almanya yayınevi olan S.Fischer'de basılmıştır. Almanca yayınlanmış bir çok romanı vardır.. Ayrıca hikâyeden makaleye pek çok yapıtıyla çeşitli ödüllere layık görülmüştür: 1992 Kleist Ödülü, 2003 Friedrich Hölderlin Ödülü ve 2009 Alman Milli Ödülünü almıştır.

Türkçede yayınlanan romanları: Animal Triste, Acayip Bir Başlangıç, Uçucu Kül

Romanımızın başkahramanı Josefa Nadler 30 lu yaşlarda, bir oğlu olan ve eşinden boşanmış bir kadın gazeteci. Berlin'de bulunan ve Siegfried Strutzer tarafından yönetilen “Illustrierte Woche” adlı gazetede gazeteci olarak çalışmaktadır. Gerçek haber değeri olan yazılarını yayınlamak için her zaman gazetenin baş yetkilisi olan Strutzer'den onay alması gerekir. Onaydan önce detaylı bir incelemeye tabii tutulan bu yazılar ilk halindeki gerçeklik değerinden çok fazla şey kaybeder ve yanıltıcı bir hal alır. Oysa Josepha Nadler mesleğinde iddialı ve çalışkan, doğru bildiğini yapmaya çalışan ve bu uğurda her şeyi göze alan cesur bir gazetecidir. Ayrıca özel hayatı ile iş hayatını birbirine karıştıran oldukça heyecanlı, ancak mücadeleci ve dürüst biri. Metin ana hatlar ile bir şehri karartan kömür santrali üzerine yazdığı röportajın yayınlanmasına izin verilmeyen Josefa'nın uygulanan bu sansürü sorgulaması ve hakkını araması üstüne. Ayrıca gazeteciye yapılan mobing üstüne. Yazarın hayatından anladığımız kadar romanda otobiyografik bölümler var diyebiliriz.

Nitekim bu romanı hakkında kendisi ile yapılan bir röportajda söyle demişti.”Amacım Doğu Almanya'da doğruları yazmanız halinde başınıza nelerin geleceğini anlatmak. Gazetecilik yapıyordum o sıralarda ve Bitterfeld kentindeki kimya fabrikası ve onun saçtığı zehirler çok iyi bildiğim bir konuydu. Kitabın piyasaya çıktığı günlerde Batı Almanya'da nükleer enerji santraline karşı eylemler başlamıştı ve kitabım bu yüzden bu konunun metni olarak okundu. Oysa benim meselem bu değildi. Önceliğim sansür, basında özgürce yazıp yazamamak gibi konulardı”

Romanın ilk bölümleri ben diliyle anlatılmış. Ben diliyle anlatımda okur kendi ile özdeşleştirebiliyor. Bu konuda oldukça başarılı. Ayrıca anlatımı oldukça sade ve kolay anlaşılır. Metaforik veya örtük ifadeler yok. Bu da okumayı kolaylaştırıyor.

Roman kahramanımız Josepha bir işçi ile röportaj yapmak için B şehrinde bir termik santrale gidiyor. B şehri kir ve pas içinde kendi yaşadığı şehre çok yakın ancak çok kirli ve sağlıksız bir şehir ve termik bir santrali var. İşçi Hodriwitzka ile röportaj yapıyor ve o röportajda işçinin çaresizliğini ve derdini daha üstlere anlatmakta ne kadar zorlandığını ve aslında da en acı olanı bu olumsuz şartları kabullendiğini yazıyor. Ancak bu çok üzücü ve ibretlik röportajı yayınlaması oldukça zor. Çünkü gazeteler ülkedeki olumsuz durumu afişe etmek istemiyorlar. Bu yüzden

röportaj sansür problemi ile karşılaşılıyor ki röportajı yazmadan önce Josefa oto sansür de uyguladığı halde.

Arkadaşı Luise de aslında ona hak verenlerden ama o sisteme boyun eğmiş işini yürüten biri. Tabii ki gazete müdürleri ve yayın sorumluları bu sistemin koruyucuları.

Kitapta çok acıtıcı ve aslında hepimizin çok iyi bildiği diyaloglar var:

“ben burada basit bir işçiyim”

“Neden sizi bu şartlar altında çalıştırıyorlar?”

“Olayın iç yüzünü bilmiyoruz. Santrali kapatabilselerdi kapatırlardı, bizi niye kasten çalıştırsınlar?”

Bu gariban işçilerin yanında olmak onların daha insanca yaşamalarını istemek tabii ki dürüst bir gazetecinin doğru haber yapması ile mümkün. Ancak kendi iş arkadaşları ve yakın çevresi de onu “akıllı ol, kendini tehlikeye atma” “kaybedeceklerini düşün” gibi beylik cümlelerle uyarıyorlar. (hep böyle olduğu gibi) Josepha ısrarlı bir şekilde röportajını sonunda yayınlıyor ama sonuç tabii ki beklendiği gibi Josepha'nın işten atılmasına geliyor. Ancak gazetecimiz her şeyi göze aldığından onlardan önce davranıp istifasını veriyor.

Bu arada özel hayatı da oldukça karışık. Çok sevdiği dostluğuna güvendiği ve yıllarca arkadaşı olduğu bir adamla zayıf bir anında duygusal bir cinsellik yaşıyor ve bu ilişki biçiminin aralarındaki dostluğu bozacağı düşüncesinde. Aslında her iki taraf da kalıcı bir duygusal ilişkiden veya evlilikten yana değil. Bu durum tabii ki kişilerin tercihi olabileceği gibi yazar bu dünya düzeni içerisinde bir aile olmanın zor olduğunu anlatmak istiyor olabilir. Zaten sonuçta da bu birliktelikleri sonlanıyor.

Josepha oğlu ile birlikte yeni bir hayata ve yeni bir iş hayatına devaö edecek. Böylece kendi olma yoluna daha çok yaklaşacak.

Romanda kısaca politik atmosferin anlatımı ile birlikte Josefa'nın kişisel özgürlüğüne düşkünlüğünü ve birey olma mücadelesini okuyoruz. Yani herhangi birinin tahakkümü altında olmaksızın yaşamını sürdürmek istemesini. Politik ve toplumsal ve psikolojik olarak özgür olmak isteyen bir kadın.

Kitabın ana metni ve sorusu bence özgürlük ve kendilik üzerine? Ne kadar özgürüz? Ne kadar kendimiz olabiliyoruz?

Oldukça akıcı, rahat okunan ve sorular sorduran bir kitap.

Altını çizdiğim çok satır var: Bazılarını buraya da yazayım:

İnsanlar şu bahçenin, o avlunun, mümkünse her ağacın etrafını neden hiç durmadan çitle çevirirler ki?

Söyleyecek çok şeyiniz varsa, susmak bazen akıllıcadır.

Hep telaş içindeyiz, devamlı acele etmek zorundayız.

Yaşlanma içeride başlar, çizgiler bunun yansımasıdır sadece.

"Neyi bekleyeceğim ki?" dedi yorgun bir sesle, "Evlenmeyi mi? Migreniniz mi var?"

Vücudunuzda yağlanma mı var? Evlenin. Çocuğunuz öğrenme güçlüğü mü çekiyor? Evlenin.

Burnunuz fazla mı uzun? Evlenin. Evli olanlara ne tavsiye edilecek peki?" " Boşanmaları. Hem ben evlilikten söz etmedim," dedi Christian.

Nuray D. Kaya

Yazarın okuduğum üçüncü kitabı sevdiğim bir yazar daha önce de Acayip Bir Başlangıç ve Animal Triste adlı kitaplarını okumuştum.

Yazarın kitaplarında Almanya tarihi daha çok da Doğu Almanya, birleşme , duvarın yıkılması

ve bu arada yaşanan travmalar üzerine derin incelemeler bulunduğunu söylemek gerekir. Kurgu içinde tüm bunları görmek ve o döneme Doğu Almanya ile ilgili derinlemesine bilgilere ulaşmak mümkün. 1996 yılında yayınlanan bu eserini de çok beğendim. Kitapta ele alınan konular bana tarihe dönüp bakmamı sağladı. Doğu Almanya'da o dönem yaşayan insanların çektiği acılar ,rejimin insanlara dayattığı engeller sansürler çok güzel anlatılmış

Yazar romanın baş kahramanı bir kadın olarak seçmiş olması beni çok etkiledi, bir kadının sisteme karşı verdiği mücadele , özgürleşme için verdiği mücadelesi de takdire şayan bir tercih olmuş. kaldı ki; bu mücadeleleri gözümüze sokmadan çok içten ve abartmadan anlatmış olması da ayrı bir sanat. Kahramanın içsel Yolculukları psikolojisi kurgu içine çok güzel yedirilmiş.. Günümüze çok yabancı olmayan bazı durumları görmekte içler acısı tabii ki.

Monica Maronu karamsar olarak görsek de o dönemi başka türlü anlatmak bence mümkün değil. Ben yazarın dilini anlatım tarzını çok beğendim. iç monologları ,psikolojik durumları, travmaları anlatış tarzı sanki kendim yaşamış gibi hissetmeme neden oldu. Kitabın bu kadar çok konuya değinmiş olması anlatım tarzı nedeniyle okurken beni asla yormadı.

Sarenur Gökben

Josefa ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra doğu Almanya'da yaşayan ve gazetecilik yapan bir kişi anlattı kendi ağzından yapıyor. Kendisi biraz dürtüsel yapmak istediklerini hemen yapmak isteyen ve biraz da sorumluluğunu almaktan rahatsız olan bir kişi izlenimi verdi. Doğu Almanya'da b. şehrindeki eski bir kömürle işleyen santralin çevreye yaptığı zararı kişilerin sağlığı üzerine yaptığı zararları izleyip bunu yazıya dökmek istiyor ama bunu yazıya dökerken de kabul edilmeyeceğini düşünüyor. Çevresindekiler kurulu düzene uyma konusunda dikkat eden bu konuda yanlış adım atmamak isteyen kişilerden oluşmaktaydı bazı kişiler kendisine destek verse de bu devamlı olmadı kendisi tüm yaşantısı boyunca yapmak istediklerini tam yapamadığı düşüncesinde hep bir eksiklik kaldığını düşünüyor ve o nedenle bu işi bir şekilde tamamlamaya çalışıyor. Ancak gerek gazetede çalışanlar gerekse üst yönetim bu yazıdan çok rahatsız olunca kendisine hem çalışma arkadaşları hem de yakın bulunduğu kişiler tarafından tepkiler gelmesi üzerine büyük bir üzüntüye düşüyor ve bunu yapmak zorunda olduğunu geçmişteki yapmış olduğu hataları tekrar yapmayacağını düşünerek sonuna kadar diretiyor sonunda da işten ayrılrsa da o maden ocağını kapatılmasını sağlıyor. Kahramanın iç dünyasına baktığımızda bir çok şeyleri yapmak isteyip yarıda bırakan engeller karşısında bazen geri dönen ya da yaptıklarından memnun olmayan bir kişi izlenimi edindim. Sectiği meslek Çocuk sahibi olması her zaman kendini ikilemde bırakıyor ve bu konuda hep çevresi tarafından eleştirildiğinden rahatsız ama bunlara da çok karşı koymak için çaba göstermiyor. Yaşadığı dönem itibari ile herkesin belli bir düzene mutlak koşulda uyuması gereken bir düzen içinde yaşadığı bir dönemde kendisi aklına yatmayan kendisi için doğru olmayan şeyleri yapma cesaretini gösteriyor ama bunu yaparken de kendisinin çok yalnızlaştığını hissediyor.

Kitabın dili akıcı kolay okunuyor olay örgüsü içerisinde kendisinin hayalleri bazı metaforik düşüncelerde sık olarak belirtiliyor

Cemre Atılgan

Monika Maron un kitaplarını buluşmamız öncesinde okumamıştım.

Vesile oldunuz teşekkür ederim.

Sonu başından belli kitapların gelişme kısmında yoruluyorum.

Romanı eski ve katı sol buldum.

Kadının ve işçinin hikayesi bilindik bir yerde benim için.

Rezan Turhan

Yazar 1990 yıllarında Batı Almanya ile birleşen, Doğu Almanya'nın seksenli yıllarına, çevre kirliliği ve feminist pencereden bakarak, orada ki uygulamaları gözler önüne getirmeye çalışıyor.

Ölen büyük ananesinin adını alan Josefa'nın öyküsü çocukluğundan başlar anlatılmaya. Adını büyükannesinden alır ama Büyükbabasının kaçıklığı onu cezbeder. Daha sonra onu, bu özenilen kaçıklıklarla yakalarız. Sanki bazı doğruları görmek için bu kaçıklığa ihtiyaç vardır.

Karakter anlatımları çok canlıdır. Josefa'yı ve diğer karakterleri hayalimizde görme şansınız yüksektir.

Roman kolay okunuyor. Sürükleyici bir dili ve tahlilleri var. İç sesler, bilinç akışı ve geri dönüşlerle anlatılan roman, bir ikilemin de romanı. Gördüğü gerçekler bir yanda, korku ve yalnız kalma bir yanda.

Romanı okurken aradan kırk beş yıl geçmiş ama şu anda ülkemiz de ve diğer ülkeler de aynı ikilem yaşanmıyor mu? Bilincimizde, aklımızda gerçekler varken, Korku duygusu ile engellenen insanlar...

Sevgi Çifter

Almanya'nın tanınmış yazarlarından Monika Maron'un ilk kitabı Uçucu Kül. Kitabı Zehra Aksu Yılmaz'ın Türkçesiyle Alef Yayınlarının 2016'daki ikinci basımından okudum. Duvarın öte yakasında basımına izin verilmeyen kitap (Dönemin kültür bakanı Maron bu romanda karamsar bir ruh hali içinde olduğunu düşündüğü için romanın Alman Demokratik Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan bir yayınevi tarafından basılmasına izin vermez.) 1981'de Batı Almanya'da basılmış ve Doğu Almanya'daki çevre kirliliğini anlatan ilk roman olarak geçmiş tarihe. Ancak yazar Gazete Duvar'dan Menekşe Toprak'a verdiği söyleşide kitabı yazmasının amacının bu olmadığını söylüyor ve şöyle açıklıyor amacını: "Gazetecilik yapıyordum o sıralarda ve Bitterfeld kentindeki kimya fabrikası ve onun saçtığı zehirler, çok iyi bildiğim bir konuydu. Kitabım piyasaya çıktığı günlerde Batı Almanya'da nükleer enerji santraline karşı eylemler başlamıştı ve kitabım bu yüzden bu konunun metni olarak okundu. Oysa benim meselem bu değildi. Önceliğim sansür, basında özgürce yazıp yazamamak gibi konulardı."

Almanya'nın iki yüzünün yakından tanığı Monika Maron. Bu tanıklıklar yaşamını olduğu gibi yazdıklarını da etkilemiş doğal olarak. Bir yazarın kendi yaşamından ve yaşadıklarından, dünya görüşünden hareketle yaratım yaptığına inanan yazarlardan Maron.

1941 yılında Berlin'de doğan ancak annesinin sosyalizmi benimsemesi nedeniyle 10 yaşındayken Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne taşınan ve 1961'den itibaren de duvarın öte yakasında yaşayan Monika Maron, 1988'de yani duvarın ortadan kalkmasından bir yıl önce oğlu ve eşi ile birlikte Batı Almanya'ya geçer.

Maron'u, Animal Triste romanı ile tanıdım. Yazarın Türkçeye kazandırılan üç kitabından biri. Kitabın girişi çok etkilemişti beni: "Gençliğimde genç insanların çoğu gibi ben de genç ölmem gerektiğine inanmıştım. İçimde öyle çok gençlik, öyle çok başlangıç vardı ki, ancak şiddetli ve güzel bir son düşünülebilirdi; ben yavaş yavaş ölüp gitmek için yaratılmış değildim, çok iyi biliyordum bunu. Şimdi yüz yaşındayım ve hala yaşıyorum. Belki daha doksanımdayım, tam olarak bilmiyorum ama herhalde yüze varmışımdır. Benim hala var olduğumu, hesabımın işletildiği banka dışında kimse bilmiyor. Ayda bir kez banka gişesine gidiyorum ve küçük bir meblağı alıp geliyorum. Çok tutumlu yaşıyorum. Yine de her defasında, gişedeki memur artık param kalmadığını söyleyecek diye korkuyorum. Bir miktar tasarrufum vardı, ama bu paranın uzun yıllar boyunca yaşamama yetmiş olabileceğini hiç sanmam. Belki herhangi birisinden küçük bir gelirim vardır.

Belki henüz doksanımdayım, hatta daha gencimdir. Artık dünyayı kendime dert etmiyorum ve şu anda hangi zaman diliminde olduğumu da bilmiyorum.....(.)...Hiçbir zaman tanıdıklara rastlamıyorum, zaten onları tanıyabileceğimden de emin değilim. Muhtemelen hepsi de çoktan ölmüşlerdir. Bir tek ben hala yaşıyorum. Bu yaşımda hala böyle iyi yürüyebildiğime şaşırıyorum... (.)...Evimde kırışıklarımı sayabileceğim ve yaşımı buna göre tespit edebileceğim bir ayna yok. O zamanlar, elli veya kırk veya altmış yıl önce, sonbahardı, çok iyi biliyorum, hayatımın dönemlerine yenilerini eklememeye karar verdiğimde evdeki bütün aynaları kırdım.” Ana karakterimiz de olan anlatıcı yaşını ve bazı birçok şeyi hatırlamıyor ama en büyük aşkını ve yaşadıklarını detaylı ile hatırlıyor. Animal Triste, arka plana Berlin Duvarının yıkımının öncesi ve sonrasını alan bir aşk hikayesi. Hafızanın oyunları, akıllılık ve delilik, kendimizi her şeyden vazgeçercesine aşka bırakmak romanın konusu. Animal Triste adı antik metinlerden alınmış ve insanın cinsel birleşme sonrası hüzünlü bir hal aldığını anlatan bir sözmüş.

Sözü fazla dağıtmadan kitabımıza gelecek olursam; Uçucu Kül’deki ana karakter Josefa Nadler’in bir kadın gazeteci olması ve yapacağı/yaptığı haberin çalıştığı gazetede yayımlanıp yayımlanmayacağı yolunda taşıdığı endişe (hatta yayımlanmayacağını tahmin haberi takip etmesi) beni gazetecilik yaptığım yıllara götürdü. 80’li yılların sonu, muhafazakâr bir şehir ve o yılların zorlukları film şeridi gibi geçti zihnimden. Bir karşılaştırma yapmak hem olası hem değil. Ama uzun zamandır düşünmediğim bir zaman dilimini düşündürdüğü için ve Animal Triste’den tanıyarak sevdiğim bir yazarın, ikinci kitabını okumama aracılık ettiği için sevgili Cihan’a kitap seçimi için teşekkür ediyorum.

30 yaşlarındaki Josefa, gelecek yıl okula başlayacak bir oğlu olan, eşinden boşanmış bir gazeteci. Çevreye yaydığı kimyasallarla kirliliğe neden olan bir fabrikaya haber yapmak için gider. O güne kadar da yaptığı her haber denetimden geçmektedir ancak bu haber kilit noktası olur Josefa’nın hayatında. Fabrikanın çevre kirliliğine neden olduğunu yazabilmesi, gerçekten yazabilmesi oldukça güçtür sansürden dolayı. Bu durum da kendisiyle yüzleşmesine, yaşamını sorgulamasına neden olur. Haber yolculuğu Josefa’nın kendisini daha iyi tanımasına ve zaaflarını görmesine olanak sağlar. Haber yolculuğunda; Batı edebiyatına ilgi duyan bir kişinin partiden ihracına karar verilmesi, bu oylamada elini kaldırmayan tek kişinin de öğretim üyeliğinden alınarak ücra bir köye belediye başkanı olarak atanması ve burada karşılaştığı zorluklar; mezarlıktan taşları alıp yollara döşeyerek, yolları kullanılabilir hale getirmesi gibi olaylar, Josefa’nın kendisiyle yüzleşmesi için birer basamak olur. Onurlandırılacak kadınlar rüyasındaki konuşması ise oldukça çarpıcıdır. “Bizler, biz kadınlar burada onurlandırılmak için bir araya geldik, siz erkekler de bizleri onurlandırmak için, “diye başlayan konuşma sosyalist bir ülkedeki kadın-erkek yaşamlarından örneklerle, olumsuz, olumluymuş gibi göstermeyle -günlük yaşamlarımızda hep yapıldığı gibi- ironik bir dille sürer. Tam bir yüzleşme anı.

Sonuçta Josefa üstlerine gönderdiği mektubun yanıtını beklerken, yalnızlığın ne demek olduğuna bir kez daha tanık olur. Çevresinde olan az sayıda insan tarafından bile aranmaz, tamamen kendisiyle baş başa kalır. Çünkü herkes mektup olayına çok sinirlenmiştir. Hepsisi de Josefa’nın ‘iyiliği’ için sinirlenmiştir hatta. Kendi kendinin sonunu hazırlamıştır Josefa. Josefa aslında yalnızlıktan hoşlanan birisidir. Ama seçilmiş bir yalnızlık, maruz kalınan yalnızlıktan tamamen farklıdır. Bu farkındalık da oldukça yaralar Josefa’yı.

Nasıl anlatılmış?

İki bölümlük roman, I. Tekil şahıs anlatımıyla aynı zamanda ana karakter de olan Josefa’nın anlatımıyla başlar. Josefa sık sık kendi zihninden Louise ve Ulrika’ya da konuşur. I. bölümün 5. kısmında III. şahıs anlatıya geçiliyor ama kısım yine Josefa’nın anlatımıyla sonlanıyor derken VI. kısımda yine III. Şahıs anlatıyı görüyoruz. Romanın II. bölümü ise tamamen III. Şahıs anlatım şeklinde. B.’deki eski termik santralin, Josefa’nın parti üyesi olarak kalmaya layık olup olmadığı

incelenmesine karar verildiği gün, halkın sağlığı dikkate alınarak kapatıldığını belirten bir duyuru ile roman sonlanıyor.

Romanı severek bir solukta okudum diyebilirim. Dili akıcı, anlatımı yalındı. Anlatılan demirperde ülkelerinde yaşanan sansür gibi bilindik bir konu olsa da kitaptaki yüzleşme sahneleriyle öne çıkan bir eserdi bana göre...

Öge Çaldıran

Otobiyografik bir roman, yıkılan onların hayalleri miydi? benim hayallerim mi? Doğu Almanya'nın iç yüzü bu muydu yoksa sistemin acımasız bir eleştirisi mi? yazarın dile getirdikleri, kızgın kırgın ve sorularla dolu bitti kitap.

Josefa Nadler, hayatı hissetmek isteyen 30 lu yaşlarında gazeteci ,bekar anne, küçük oğlu, erkek arkadaşı, annesi teyzesi ve iş arkadaşları herkesle mesafeli monoton bir yaşam, sıkışık kasvetli eskimişlik kokan mekanlar.

B.sehrinde ki tanıklıklarını ,gerçeği görüp bilip duyurmak isterken bocalayıp duran sistemin sert dişlileri arasında kaybolup giden bir kadın.

Anlatılmak istenen buysa eğer başarmış,duyarsızlık çürümüşlük uzaklık samimiyetsiz insanlıktan sıyrılmış kişiler şehirler soluksuz bırakan koyu tonlarca kül bütün D.Almanyanın üzerinde.

Emel Kadör

“En büyük hırsızlık şu: Niteliklerimi benden alıyorlar. Kendim gibi olmama izin vermiyorlar.”

Çağdaş Alman Edebiyatının önemli kalemlerinden Monica Maron aynı zamanda gazeteci. 1941 yılında Berlin’de doğan Monica Maron on yaşına dek burada yaşar. Daha sonra sosyalizme inancı nedeniyle Demokratik Alman Cumhuriyeti’nde yaşamak isteyen annesiyle birlikte duvarla ayrılmış olan Doğu Berlin’e geçer, orada büyür.

İlk romanı Uçucu Kül’ü Doğu Almanya’da yayımlatamaz. Eser 1981’de Batı Almanya’da basılır. Yazar 1988 yılında (iki Almanya’nın birleşmesinden bir yıl önce) Batıya taşınır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllar. Doğu Almanya’da partinin yayın organı bir gazete yazılar yazan, röportajlar hazırlayan Josefa Nadler’e yeni bir görev verilir. B şehrindeki termik santrale gidecek, çalışanlarla görüşmeler yapacaktır. Otuzlu yaşlarında, boşanmış, beş yaşında bir oğlu olan gazeteci; B’ye yaklaşırken, kentten üzerine abanan koyu bulutları ve kente yağın külleri görür. İşçilerle konuşur. Gerçeklerle çarpılır adeta. Yeni santral yapılmasına rağmen; çevreye, insan sağlığına zararlı eski santralin ekonomik nedenlerle kapatılmadığını öğrenir.

“Duyduğum her söz, gördüğüm her yüz içimi acımayla dolduruyor. Ve utançla. Utanıyorum, çünkü böyle bir yer olduğumu biliyordum ama o kadar gurur duyduğum hayal gücümü bu şehirden esirgedim.”

Bir parti üyesi olarak durumu olduğu gibi yansıtmak, santralin kapatılmasını sağlamak ister. Ancak yayımlanmasının sıkıntı yaratacağını bildiği için yazarken olabildiğince temkinli olmaya çalışır. Aşama aşama her kademe de sıkıntı yaratır yazdıkları. Parti yönetimine de durumu bildiren bir mektup yazar. Korkar, geri almak ister ama yetişemez. Gazete yönetimince sorgulanmaya başlar.

Partinin heyecanlı, başarılı bir üyesi sisteme ihanet mi etmiştir? Josefa B’ye giderken, B’den dönerken ve sonraki süreçlerde gördükleri, yaşadıklarıyla içsel yolculuklara çıkar. Partiyi, heyecansız-kalıplaşmış insan ilişkilerini, kadın-erkek rollerini, inancı, sorumluluğu, cinselliği, çocuk büyütme, özgürlüğü, bağlanmayı irdeler. Yeknesaklığa hapsolmuş yaşamlarında;

alışkanlıklarından sıyrılamayan insanlara içerler.

Büyükbabasını idolü olarak gören, özgürlüğüne son kertede düşkün Josefa zincirlerini kırmış bir kadındır. Baskılar karşısında yalpalalar, eski sevgilisi ile yakınlaşsa da dengeleri alt üst olur.

Roman iki bölüm halinde yazılmış. İlk bölümde Josefa'nın ailesi, geçmişi, sosyalist sistemin koşulları, insanların robotlaşması, sendikaların durumu, işçilerin sorunlar karşısındaki pasiflikleri, gazete çevresindeki kişilerin hikayeleriyle birlikte verilmiş.

İkinci bölüm; Josefa'nın dışlanması, kendisi hakkında karara varılacağı toplantıya katılmaması, iş arkadaşlarında göremediği dayanışma, eski sevgilisiyle yeniden yakınlaşması, hayatla ilgili algısının sarsılmasıyla ilerliyor. Fabrikada işçi olarak çalışırım dese de sahip olduğu kültürel ortamdan gerçek anlamda uzaklaşma korkusuyla bir savrulma yaşar. Bilinçaltından su yüzüne çıkan düşüncelerin sarmalında kendi kendisiyle yüzleşir.

“Sevgi, dedi, sevgi istiyorum. Christian'a ya da çocuğa duyduğum sevgiden başka bir sevgi. Yıpranmış, bitkin bir sevgi değil, içinde yaşayabileceğim, herkese yeten bir sevgi; ben herkesi seveyim, herkes de beni sevsin.”

Sürükleyici bir anlatımı var yazarın. Rüya ve kabusların anlatıldığı fantastik bölümlerin fazla uzatıldığı duygusuna kapıldım. Karakterlerin, özellikle Josefa'nın, Cristian'ın kişilik özellikleri eksik bırakılmış. Anne çocuk ilişkisi temellendirilmemiş. Gazete ortamı iyi yansıtılmış.

Uçucu Kül sosyalist sisteme sert eleştiriler getirirse de sadece sistem eleştirisi değil. Bununla birlikte bireyin varoluş sıkıntısını, kendini gerçekleştirmesinin önündeki engelleri, değerler sistemini art alanına yerleştiriyor.

“Peki bütün bunları ben neden bilmiyordum? Gazetelerde her hafta B.' den, yeni bir üründen, kültür sarayındaki bir etkinlikten, zamanından önce gerçekleştirilmiş planlardan, Filanca İşçi'nin aldığı nişandan söz ediliyor. Santral hakkında, beterin beteri kül depoları hakkında tek laf edilmiyor ama.” diyor Josefa. Ne kadar tanıdık gelen sözler!..

Bireyin sesini duyuramaması, kabul görmemesi, alışkanlıklara teslim olması, çaresizliği; insanca yaşam koşullarının sağlanamadığı her yerde ve her ortamda onun kendini var etmesinin önündeki en büyük engel.

Yazma eylemi konusunda üniversitedeki profesörünün söylediği “Hangi hikayelerin basılacağı, kurala tabi olabilir. Ama yazmanın kendisi hiçbir kurala bağlı değildir. Kendinizi bir belgeselci, belge toplayan biri olarak görün. Yazdıklarımızın ne zaman okunacağına kafayı takmayın.” sözleriyle de iletisini aktarıyor belki yazar ve; gazetelerin kraldan çok kralcı duruşlarına, otosansürün doğallaşmasına, gerçeklerin saklanmasına itiraz ediyor, eserleriyle tarihe not düşmek istiyor diye düşündüm.

Monica Maron'un gerçek yaşamından da izler taşıyan romanı, akıcı diliyle bir solukta okunan bir eser.

mustafa sültaş

sevgili arkadaşlar bu buluşmalarda mümkün mertebe “yüksek” politika yapmamaya çalışıyorum. çünkü bunun sonu yok ve bence edebi bir faaliyet değil. ama edebiyat da aslında politikadan “muaf, ayrı ve bağımsız” değil. ama bunu edebiyatın temel nitelikleri çerçevesinde yapmak da bana göre bir zorunluluk.

politika ile ilgili olarak her insanın hayatının her cephesinde çeşitli edim ve eylemleri söz konusudur. doğrudan politik ortamlar içinde yapıp ettikleri oradaki çevresi, arkadaşları, yoldaşları tarafından yine oranın kurallarına göre yapılır. kuşkusuz bu tür yerlerdeki böyle faaliyetler de edebiyat ve kurgu yazımının konusu olabilir. bu koşulda onları politik içeriklerine göre değil, edebi

unsurlarına göre irdelemek gerekir.

ancak edebiyat sıklıkla aslında politika yapmanın da bir aracı olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır. geçmişte bunu bile isteye yaptık, yapılmasını özendirdik ve hoş gördük. ne var ki, temel olarak “edebiyat”la sınırlı bir okuma faaliyetinde konuya bu şekilde bakmadığımızı ve mümkün merteye bundan uzak durmaya çalıştığımızı sanırım fark etmişsinizdir. çünkü bu tür “ortaklaşmamış” değerlendirmelerin bu ortak faaliyete ve nize pek fazla katkısı olacağını düşünmüyorum.

sevgili cihan’ın seçtiği monika maron’un “uçucu kül” romanı bence edebi niteliklerinden daha çok politik perspektifle irdelenebilecek bir roman olduğunu düşünüyorum.

bu roman aslında belirli bir politik dönemde, önce o politik perspektifle hareket ederek bir yerlere gelmiş birisinin, süreç içinde yaşadıklarından yola çıkarak, bir anlamda “günâh çıkarmaya” çalıştığı bir metin niteliğinde. böyle bir durumda yaşadığı “bireysel” (kuşkusuz aynı dönemde pek çok kişi bu sorunu yaşamıştır ve bir bölümü çok acı biten sonuçlara maruz kalmışlardır, ama bu durum onun evrensel/toplumsal bir sorun olması sonucunu doğurmaz) bir sorunu ele alıp tartışırken aslında içinde varolduğu politik gerçekliğe dair bir şey söylemeden bir “derdi” aktarmaya uğraşır. dolayısıyla bu romanı onu yaratan gerçeklikler, somut durum, ve bu duruma yönelik doğru, yanlış ve farklı bakış açılarını ortaya koymadan tartışmak olanaklı değil. bunları gözardı ederek sadece “edebi” açıdan bakarak değerlendirecek olursak, bu romanı anlamak olası olamaz.

romanın önce sorunların yaşandığı ortamda yayınlanmaya çalışılması, onun o ortam ve çevre için yapıldığı, bu bağlamıyla da mücadelenin bir unsuru olmaya çalışıldığını gözardı edemeyiz. bu yukarıda söz ettiğim, edebiyatın politik amaçla kullanılmasına dair bir örnek olur, ve biz orada olsaydık bunu bu bağlamda tartışabilirdik. ama bu olmamış ve o ortam ve çevre orada dururken 1981’de politik olarak ona muhalif bir yerde basılarak, yine edebiyatın politik amaçla kullanılmasına örnek olacak şekilde dünya edebiyatı içinde varolan bir yapıya dönüştürülmüş. dolayısıyla bu hâliyle bir propagandif malzemeye / nesneye dönüştürülmüş.

başka bir deyişle nasıl o zamanki kendi ülkesinde yayınevini önüne geldiğinde, edebi unsurları itibariyle ele alınmak yerine politik anlamda söylediği şeyler nedeniyle değerlendirilip yayınlanmadıysa, basıldığı yerde de yine aynı biçimde değerlendirilerek edebi yönüyle değil, politik yönüyle dikkâte alınıp basılmıştır. diyeceğim o ki bu romanın “edebi” anlamda değeri “politik” anlam ve değerinin çok gerisindedir.

o yüzden bu romanı değerlendirmeden önce, sözüme başlarken kaçındığımı söylediğim bazı “politik” gerçekleri ifade etmem gerekiyor.

ilk önermem şu:

“kapitalizm ve sosyalizm özü itibariyle aynı temele dayanan üretim modelleridir.”

çünkü ikisi de sermayenin büyütülmesini hedefler ve bunun en çok, en büyük olması için uğraşır. aradaki fark bu sermayenin sahiplerinde ve büyüme amacındadır. kapitalizmde sermayenin sahibi de bizzatihi sermayenin kendisidir. onu elinde tutanın ve kumanda edenin kim olduğunun önemi yoktur. çünkü o her kimse bir tek sorumluluğu vardır, “onu daha da büyütme”. bunun da sömürü olmadan başarılması mümkün değildir. sömürü önce emeğin, sonra da bir toplumun tüm ilişkileriyle geçmişten bugüne varedtikleri ve gelecekte varedecekleri ortak toplumsal değerleridir. kısacası kapitalizm büyümeyi sağlayabilecek herkesin sömürsünü hak ve görev olarak gören bir sistemdir. bu bakımdan insanlığa, doğaya, varlığa ve varoluşa aykırı bir sapmadır.

sosyalizmde ise sermayenin nihai sahibi sosyalizmin içinde varolduğu toplumdur. ama herkesin bilebileceği gibi bir şeyin sahibi herkese aslında onun sahibi “hiçkimse”dir. hiçkimsenin sahibi olmadığı bir şey de önce o sırada bunu elinde tutanların elinde çarçur olur, sonra da ya biter kaybolur, ya da somut erki ellerinde tutanlar tarafından salt kendi çıkarları için kullanılır. tıpkı şimdi olduğu gibi. o yüzden dünyada bir “kapitalist işletme yöntemi olarak sosyalizm” kaybolmuştur ve

özü itibariyle de kaybolmaya mahkumdur ve bunu belki bir ihtimâl öyle olmayabilir diye düşünen birileri tarafından yaklaşık 80 yıl varetmeye uğraşılmış ama başarısız, başarısız romanın yayınlanmasından 8-9 yıl sonra bir gerçekliğe dönüşmüştür. belki de bu sürecin gerçekleşmesinde bir payı bile olmuştur.

“josefa nadler” bu gerçekliği bilmeyen, kendi büyüklerinin almanya’daki faşizmin yükseldiği dönemlerdeki varolma süreçlerinden haberdar olarak ve onların mücadelesine sempati duyarak, aslında kendisinin de aktif olarak dahil olduğu bir süreçte bazı kötü sonuçları görüp yaşayarak, içinde olduğu yapıya sadece hayalleri ve özlemleri doğrultusunda yeni bir düzen getirmeye yönelik, meselelere sadece “öznel / bireysel / kişisel” açıdan bakan, bu bakış ve yaklaşımlarında da içsel çelişkileri olan, iki arada bir derede kalmış, bu hâlden de aslında hoşnut olmayan, tercih ve edimleri bakımından “bilgisiz”, “zayıf”, “yetersiz” bir kişiliktir.

varlığı ve varoluşu için bir nedene, onu destekleyecek bir varlığa ve insana, dahası onu anlayıp bazen kâale almayacak, bazen de çekeceği fırçalarla hizaya çekecek bir düzene ihtiyacı vardır. bu ortam içinde hasbelkader tanık olduğu bir somut durumun fark edilmesi için sonuçsuz olacağını öngördüğü, hattâ zaman zaman vazgeçmeye yeltendiği bir çabaya girer ve bu çabası sırasında da anlamadığı gerçeklik, başka örneklerde olduğu gibi onu ezip geçer. ama aynı sistem gerekli değişiklikleri de onun aracılığıyla “fark etse” bile onu ezip geçerek yapılması gerekeni yapar.

tüm bu unsurların ortaya koyduğu gibi, romanın edebi yanına dair değerlendirmeyi gerektirecek bir boyutu yok. kahramanlar nadler dışında silüet ya da tip olarak ortaya konulmuş, olayların anlatımında herhangi bir özellik, olmaksızın birbirini yineleyen biçimlerde dile getirilmiş. dolayısıyla bu yönden de dikkâti çekecek bir yan bulamadığımız bu roman içeriğindeki politik unsurlar nedeniyle de yanlış ve başarısız “politik” bir roman olarak değerlendiriyorum.

bunun benzerlerini bizim kendi edebiyatımız içinde bile yıllar önce yazılmış romanlarda görmek gözlemlemek mümkündür. “peyami safa”nın “yalnızız” romanı aynı gerçekliği bu coğrafyanın insanları için ve başka bir politik kurguyla anlatmıştır. yine okuma grubumuzda yapıtlarını okuduğumuz, eski doğu alman kökenli yazarlardan “jenny erpenbeck” de bu romanla kıyaslandığında çok daha önemli konuları, edebi unsurları da gözardı etmeyen bir şekilde dile getiren örnekler yaratmasını başarmıştır. bunların da ötesinde doğudan batıya geçmiş yazarların gündemlerini ve dertlerini anlatan, kendileri gibi olanların dili, sesi olan “judith hermann” gibi yazarlar da çok daha başarılı yapıtlar üretmişlerdir.

bu yazarın diğer romanlarını (batıya geçtikten sonra yazdığı) okumadım. doğrusu okumayı da merak etmiyorum. ama edindiğim izlenim o ki bu romanlar, konuştuğumuz “uçucu kül”e oranla edebiyata daha yakın, onun gereklerini yerine daha çok getiren romanlar. keşke onlardan birisini seçip okumuş olsaydık.